

Н. О. ПОТАПОВА

ОСОБЛИВИСТІ ВЕКСЕЛЬНОГО ОБІГУ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ

В статті доведено, що підвищення ефективності організації розрахункових операцій в господарській діяльності суб'єктів підприємництва можна досягти за допомогою застосування такого сучасного фінансового інструмента, як вексель. Досліджено теоретичні аспекти вексельних операцій. Визначено основні тенденції розвитку вексельного обігу в Україні. Проаналізовано переваги й недоліки вексельних розрахунків для їх учасників. Розглянуто підходи науковців до методики відображення вексельних операцій в обліку векселедавця та векселедержателя.

Ключові слова: вексель, вексельний обіг, векселедавець, векселедержатель, відчуження векселя, облік.

Вступ. Економічна криза, яка розпочалася в нашій країні зі скорочення промислового виробництва наприкінці 2012 року поглибилася в 2014 році та продовжується в поточному. Багатою мірою це, в першу чергу, пов'язано з зупинкою промислових та аграрних підприємств в Луганській та Донецькій областях та втратою російського ринку збуту для більшості вітчизняних підприємств[10]. Так, якщо в першому півріччі 2014р. промисловість знизилася на 4,7%, то за результатами року падіння склало 10,7%. У сфері будівництва падіння прискорилося з 9% до 22,7%, вантажо - обороту – з нульового показника до 10,8%. Лише позитивна динаміка аграрного сектору (річне зростання – 2,8%) утримала загальні показники економіки України від повного обвалу[11]. Відплив інвестиційних капіталів та тенденція скорочення банківського кредитування є додатковими факторами гальмування економічного розвитку України. На фоні подальшого поглиблення кризових явищ у фінансовій сфері, коли має місце значне скорочення обігових коштів у підприємств, особливого значення набуває організація вексельного обігу. Використання підприємствами векселів може розглядатися як засіб відстрочки платежів, що забезпечує збереження договірних зв'язків між суб'єктами господарювання. Саме векселі здатні допомогти в розв'язанні проблем неплатоспроможності, підвищення оборотності обігових коштів, стримування темпів інфляції. Побудова системи обліку, аналізу та аудиту вексельних операцій в інформаційному просторі управління вексельним обігом можна вважати однією з актуальних задач реформування реального сектору української економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Грунтовне дослідження проблем розвитку вексельного обігу в Україні проведено в роботах А. В. Демківського, Ю. М. Лисенкова, Ю. М. Мороза, Б. С. Юровського. Українські вчені-економісти М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, А. М. Герасимович, В. П. Завгородній, В. В. Сопко, В. О. Шевчук приділяли поглиблену увагу питанням обліку, аналізу та аудиту вексельних операцій з точки зору організації розрахунків між суб'єктами підприємницької діяльності. Вивчення окремих питань практичного застосування векселів в господарському обігу знайшло своє відображення в трудах Н. Погорелової, О. Поєдинок, О. Худякова, О. Чимшит. Особливості організації вексельного обігу, його обліку, аналізу та аудиту в умовах функціонування розвиненої ринкової економіки знайшли своє відображення в працях

іноземних дослідників Р. Адамса, Л. А. Бернстайна, Г. А. Велша, Д. Г. Шорта, Б. Нідлза, Х. Андерсена, Д. колдуелла, Е. С. Хендріксена, М. Ф. Ван Бреда.

Метою статті є дослідження економічної сутності вексельних операцій, аналіз сучасних тенденцій розвитку вексельного обігу в господарській практиці суб'єктів підприємницької діяльності та існуючих підходів до відображення операцій з векселями в обліку.

Постановка проблеми. Незважаючи на наявність ґрунтовних поглиблених досліджень, деякі аспекти зазначеної теми залишаються недостатньо вивченими. Так не розкритими лишаються питання системного підходу до організаційного та методичного забезпечення обліку вексельних операцій.

Основний виклад матеріалу досліджень. Особливе місце в господарській діяльності підприємства займають векселі, як один з варіантів юридичного вираження кредиту. Вексель – це цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання підприємства, що його видало, оплатити після настання зазначеного в документі строку визначену суму грошей власнику векселя. На території України юридичні та фізичні особи можуть як мати зобов'язання, так і набувати права за простим і переказним векселями. Однією з основних особливостей вітчизняного вексельного права є те, що будь який вексель може бути виданий лише для оформлення грошової дебіторської заборгованості за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги.[9]

Переважна більшість схем з використанням векселів найчастіше складається з операцій автономних по відношенню один до одного. Незалежно від складності ланцюжка операцій будь-яка схема розбивається на складові (етапи), які мають самостійний вплив на бухгалтерський і податковий облік, і лише їх сукупність формує кінцевий фінансовий результат і демонструє доцільність і ефективність обраного способу розрахунків.

Підприємства, що здійснюють операції купівлі-продажу товарів (робіт, послуг), при складанні договору у відповідному розділі, де змінюється порядок проведення розрахунків, можуть вказати у разі порушення строків розрахунку покупцем умови видачі векселя покупцем продавцю у забезпечення заборгованості за отримані товари (роботи, послуги). Однак більш зручний варіант складання додаткової

угоди до основного договору, в якій викладаються умови здійснення розрахунків. Дуже часто укладають договори, які відразу передбачають або виписку власного векселя в оплату отриманих товарів (робіт, послуг), або альтернативні варіанти оплати - або вексель, або гроші.[2]

У сторін, які приймають участь в операції, а саме продавця і покупця, виникають відповідно дебіторська і кредиторська заборгованості насамперед за основним договором. І тільки при порушенні його умов стягнення або сплата зазначених заборгованостей за згодою сторін можуть бути переведені з площини цивільно-правових відносин у площину вексельних, при цьому реалізовано буде виключно один варіант розрахунку.

Після того як сторони прийшли до угоди про врегулювання майнових відносин за допомогою векселів в залежності від того, хто буде виступати платником за векселем - сам боржник або будь-яка третя особа, оформленню, відповідно, підлягає бланк простого або переказного векселя.

Як для векседавця, так і для векселедержателя, виписка і передача векселя в забезпечення чогонебудь тягне за собою відображення в бухгалтерському обліку. Насамперед вони полягають в тому, що на даному етапі у сторін відбувається перехід заборгованостей, що виникли з іменних в знеособлені.

Для векседавця це означає, що його заборгованість за отримані товари (роботи, послуги) видозмінилася і в певний час він платить обумовлену суму не обов'язково своєму постачальнику (підряднику), а кожному, хто пред'явить йому вексель з відповідними реквізитами.

У свою чергу у векселедержателя з'являється можливість здійснити дії, пов'язані з отриманням компенсації за продані товари (виконані роботи, послуги) від будь-яких третіх осіб, зацікавлених у придбанні векселя. Однак це не відноситься до тих випадків, коли перший векселедержатель чекає терміну платежу і, відповідно, його отримує.

Оскільки видача або отримання векселя в забезпечення заборгованості за товари, роботи, послуги лише замінює «товарне» зобов'язання на вексельне, то і в бухгалтерському обліку не відбувається нічого, окрім заміни одного виду зобов'язань на інше.

Зупинимося на досить важливому етапі вексельного обігу. Залежно від того, яким чином перший векседавець має намір по ньому отримати відшкодування, наступні операції з векселем можна розділити на ті, які пов'язані з його пред'явленням до сплати і які пов'язані з відчуженням такого векселя третьою особою до настання строку його погашення. Розглянемо особливості відчуження векселя.

Відчуження векселя третьою особою може здійснюватися кількома способами, основними з яких є його продаж за кошти (або облік в установі банку), обмін на товари, роботи, послуги або на інші векселі.

Незалежно від способу відчуження векселя ця операція для першого векселедержателя буде мати властиві тільки їй бухгалтерські та податкові особливості.[4]

Насамперед необхідно відзначити, що на етапі відчуження векселя його першим векселедержателем такий вексель, як різновид цінного паперу, з метою оподаткування стає товаром. Так як операція з видачі векселя сталася раніше, а погашення здійснюватиметься без участі першого векселедержателя, то і розглянута операція буде однією з тих, в яких векселі вже не використовуються в якості товарів.

Звідси випливає, що на операцію з відчуження векселя першим векселедержателем поширюється порядок оподаткування, передбачений для операцій з торгівлі цінними паперами.

Так, якщо першим векселедержателем вексель був отриманий як забезпечення заборгованості за товари (роботи, послуги), то факту придбання такого векселя і, відповідно, будь-яких витрат не було. Не чекаючи строку платежу, векселедержатель відчужує вексель в обмін на відповідну компенсацію, тобто виконується одна з умов, передбачених для ведення окремого обліку: продаж. Результат такого відчуження повинен відображатися як дохід від операцій з цінними паперами з подальшим його оподаткуванням податком на прибуток.

З метою оподаткування в обліку необхідно відобразити номінал векселя, рівний вартості відвантажених товарів, виконаних робіт і послуг.[1] А компенсація, що отримується від покупця векселя у вигляді грошових коштів при купівлі-продажу або товарів, робіт, послуг при обміні по відношенню до операції, що послужила підставою для видачі векселя, є другою подією - оплатою.

Векселі найчастіше відчужуються за вартістю, меншою за номінальну, тобто з дисконтом. Різниця, що виникає між номіналом і продажною ціною буде збитком від операцій з торгівлі цінними паперами, який підлягає відокремленню обліку.

Факт отримання меншої суми грошових коштів (або будь-яких інших активів) ніж була вартість раніше відвантажених товарів, не має значення для визначення результату від цієї операції, хоча такі кошти і є компенсацією для продавця. Валові доходи та податкові зобов'язання були визначені ще раніше за першою подією - відвантаженням.

Одержуваний продавцем векселя збиток погашається прибутком від операцій з цінними паперами, отриманим в наступному звітному (податковому) кварталі, а також у кожному з наступних звітних (податкових) кварталів до його повного погашення.

Для обліку доходів від операцій з відчуження векселів підприємства можуть використовувати субрахунки 712 «Доходи від реалізації інших оборотних активів», 719 «Інші доходи операційної

діяльності» і 741 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій».

І хоча ні субрахунок 712, ні субрахунок 719 прямо не призначені для відображення доходів, пов'язаних з відчуженням векселів, їх використання можливе у випадку, коли реалізація векселя має безпосередній зв'язок з операційною діяльністю, а не є самостійною фінансовою операцією.

Аналогічно можна розглядати це питання в частині відображення витрат. Найбільш прийнятними в даній ситуації можуть бути субрахунки 949 «Інші витрати операційної діяльності» та 971 «Собівартість реалізованих фінансових інвестицій». Також як і при відображенні доходів, якщо реалізація векселя має безпосередній зв'язок з операційною діяльністю, то доцільно використовувати субрахунок 949, якщо мова йде про фінансові операції з векселями - субрахунок 971.[5]

У тому випадку, якщо операція з відчуження векселя не передбачала будь-якого відхилення продажної ціни векселя від номінальної, то обороти за рахунками доходів і витрат будуть рівні і, отже, фінансовий результат буде дорівнювати нулю. Якщо ж відчуження здійснюється, наприклад, з дисконтом, то після закриття рахунків доходів і витрат він буде відображений як кредитове сальдо рахунку 79 «Фінансові результати».

Основними операціями, в результаті здійснення яких вексель змінює власника, є купівля-продаж (або облік в банку), обміна (бартер), дарування, спадкування та інші угоди. Найбільш часто зустрічається купівля-продаж і обмін.

У договорі купівлі-продажу векселя можуть фігурувати дві вартості векселя: номінальна, зазначена на самому бланку векселя, і продажна, по якій вексель продається. Якщо продажна вартість дорівнює номінальній, то проблем, пов'язаних з визначенням розмірів доходів і витрат за цією операцією, в обліку з метою оподаткування не виникає. Якщо ж ці вартості не дорівнюють одна одній, то номінал векселя, як один з реквізитів на цьому етапі його обігу, відіграє лише довідкову роль, а продажна вартість є тим показником, який буде відображатися в обліку сторін, які беруть участь в операції. При цьому в бухгалтерському обліку окремо на рахунках класу 7 відбиватиметься продажна вартість векселя, а на рахунках класу 9 - його покупна вартість.

При відображенні операцій з купівлі векселів у бухгалтерському обліку слід взяти до уваги критерії короткостроковості та довгостроковості векселів. При видачі векселя критерієм може бути термін, на який вексель виданий і відповідно через який він буде погашений.[6] В операції купівлі векселя єдиним критерієм може служити передбачуваний термін перебування на балансі підприємства придбаного векселя. Якщо підприємство не має наміру продавати вексель протягом 12 місяців (або одного операційного циклу), то доцільніше використовувати рахунок 14 «Довгострокові фінансові інвестиції». У всіх інших

випадках краще відносити придбаний вексель до складу поточних фінансових інвестицій, тобто відображати його на субрахунок 352 «Інші поточні фінансові інвестиції».

Операції обміну з залученням векселів є операцією з відчуження векселів, тому при їх здійсненні слід дотримуватися документального оформлення як і при операції купівлі-продажу векселів.[7] Операція, яка послужила підставою для виписки векселя, вже відбулася раніше і на наступних етапах вексель виступає як самостійний «товарний» об'єкт, з яким суб'єкт підприємницької діяльності в праві здійснювати будь-які законні дії.

Для виконання правил вексельного обігу не має принципового значення передача векселя в обмін раніше одержанного відшкодування у вигляді будь-яких товарів (робіт, послуг), а за договорами купівлі-продажу - надання відстрочки оплати за проданий вексель.

Логічним завершенням обігу будь-якого векселя є операція його погашення. Вона як і будь-яка інша операція з векселем, має особливості, пов'язані як з вексельним правом, так і з чинною системою оподаткування та бухгалтерського обліку.

З огляду на те, що вексель є безумовним грошовим зобов'язанням сплатити певну суму грошей, векселедержатель повинен вимагати оплати виключно в грошовому виразі.

Здійснення векселедавцем класичної оплати векселя грошовими коштами супроводжується проставленням відмітки про платіж на самому векселі або оформлення окремої грошової розписки. Також необхідно оформити акт пред'явлення векселя до сплати.[8]

Чинне податкове законодавство містить кілька лаконічних посилань на операції, пов'язані з погашенням цінних паперів взагалі і векселів зокрема.

Для сторони, що здійснює платіж, погашення векселя є другою подією по відношенню до тієї операції, яка послужила підставою для його видачі. З цього випливає, що векселедавцем проводиться оплата раніше отриманих товарів (робіт, послуг). Це також означає, що результат цієї операції у вигляді валових витрат був відображений в обліку в періоді її здійснення, і ведення окремого обліку у цьому випадку не потрібно.

У бухгалтерському обліку підприємства, що погашає вексель, відбудеться тільки закриття кредиторської заборгованості.

Крім цього, для сторони, що одержує платіж, це може також бути компенсацією витрат, понесених при придбанні векселя, у разі пред'явлення «чужого» векселя (тобто раніше придбаного тим або іншим способом і отриманого за передавальним написом). При цьому отримана компенсація є доходом від операції з векселем і для цілей оподаткування підлягає відображенню в обліку в порядку, передбаченому чинним законодавством.

У бухгалтерському обліку підприємства, що одержує платіж за «чужим» векселем, на рахунок класу 7 відображаються доходи від його (векселя) реалізації, на рахунках класу 9 – витрати в розмірі вартості його придбання.

Висновки. Запровадження розрахункових операцій з використанням векселів, як універсальних фінансових інструментів, є на сьогодні перспективним напрямом розвитку. Він дає можливість підприємствам-продавцям підвищити рівень гарантованості оплати за реалізовану продукцію, виконані роботи, надані послуги. Підприємства-покупці завдяки використанню векселів можуть тимчасово зменшувати потребу в наявних грошових коштах. До суттєвих переваг векселів порівняно з іншими формами не грошових розрахунків можна віднести: простоту організації обігу, оперативність залучення коштів, мінімальну вартість залучення коштів, необмеженість залучених фінансових ресурсів, можливість використання в якості платіжного засобу. Недоліками вексельних операцій насамперед є ризики, які виникають у продавця після відвантаження товарів та пов'язані з можливістю неотримання належної компенсації. Таким чином потребує подальшого вдосконалення нормативно-правова база регулювання вексельних операцій та методик відображення вексельного обігу в бухгалтерському обліку. Дослідження обліково-організаційних аспектів операцій з векселями потребують подальшої поглибленої уваги.

Список літератури: 1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. 2. Про обіг векселів в Україні: закон України № 2374-III від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>. 3. Галушка Н. Й. Проблеми становлення вексельного ринку в Україні в умовах загострення фінансової кризи / Н. Й. Галушка // Економічний простір. – 2009. – № 22/1. – С. 138 – 146. 4. Ємельсон А. С., Грудницька С. М. Шляхи удосконалення правового регулювання обігу векселів у сфері господарювання / А. С. Ємельсон, С. М. Грудницька // Вісник Донецького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 469-477. 5. Єрмак О. Бухгалтерський облік розрахунків з векселями / О. Єрмак // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 6. – С. 29-33. 6.

Руденко Т. Вексель як антикризовий фінансовий інструмент / Т. Руденко // Фінансовий ринок. – 2009. – № 11 (73). – С. 25-27. 7. Руденко Т. Вексельний обіг та перспективи використання фінансових векселів в Україні / Т. Руденко // Фінансовий ринок України. – 2009. – № 7. – С. 15-19. 8. Скочило Н. Вексельний обіг в Україні: проблеми становлення і розвитку / Н. Скочило // Українська наука минуле, сучасне, майбутнє. – 2010. – № 13. – С. 113-117. 9. Сук Л. Облік розрахунків з векселями / Л. Сук // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2010. – № 20. – С. 18-24. 10. Щодо тенденцій розвитку економіки України у 2014 – 2015 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1635>. 11. Україна 2014 – 2015. Долаючи виклики (аналітичні оцінки). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/Pidsumky_2014_2015_A4_fnl.pdf

Bibliography (transliterated): 1. Podatkovyy kodeks Ukrayiny vid 02.12.2010 r. No. 2755-VI. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. 2. Pro obih vekseliv v Ukraini: zakon Ukrainy No. 2374-III vid 05.04.2001 r. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>. 3. Halushka N. Y. Problemy stanovlennya veksel'noho rynku v Ukraini v umovakh zahostrennya finansovoyi kryzy / N. Y. Halushka // Ekonomichnyy prostir. – 2009. – No. 22/1. 138 – 146. Print. 4. Yemel'son A. S., Hrudnyts'ka S. M. Shlyakhy udoskonalennya pravovoho rehulyuvannya obihu vekseliv u sferi hospodaryuvannya / A. S. Yemel'son, S. M. Hrudnyts'ka // Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu. – 2009. – No. 1. 469-477. Print. 5. Yermak O. Bukhhalters'kyy oblik rozrakhunkiv z veksel'yamy / O. Yermak // Bukhhalters'kyy oblik i audyt. – 2010. – No. 6. 29-33. Print. 6. Rudenko T. Veksel' yak antykrizovyy finansovyy instrument / T. Rudenko // Finansovyy rynek. – 2009. – No. 11 (73). 25-27. Print. 7. Rudenko T. Veksel'nyy obih ta perspektivy vykorystannya finansovykh vekseliv v Ukraini / T. Rudenko // Finansovyy rynek Ukrainy. – 2009. – No. 7. 15-19. Print. 8. Skochylo N. Veksel'nyy obih v Ukraini: problemy stanovlennya i rozvytku / N. Skochylo // Ukrayins'ka nauka6 mynule, suchasne, maybutnye. – 2010. – No. 13. 113-117. Print. 9. Suk L. Oblik rozrakhunkiv z veksel'yamy / L. Suk // Bukhhalteriya v sil's'komu hospodarstvi. – 2010. – No. 20. 18-24. Print. 10. Shchodo tendentsiy rozvytku ekonomiky Ukrainy u 2014 – 2015 rr. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/1635>. 11. Ukrayina 2014 – 2015. Dolayuchy vyklyky (analitichni otsinky). [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://www.razumkov.org.ua/upload/Pidsumky_2014_2015_A4_fnl.pdf

Надійшла (received) 12.06.2015

Потапова Наталя Олександрівна, кандидат економічних наук; доцент кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу. Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, тел.: (066)230–71–15, (057)704–01–58, e-mail: potapova.natalya.a@gmail.com

Potapova Natalya, candidate of economic sciences; associate professor of department of account, audit and economic analysis. Kharkiv institute of finances of the Ukrainian state university of finances and international trade, tel.: (066) 230–71–15, (057)704–01–58, e-mail: potapova.natalya.a@gmail.com